

**КОНФЕРЕНЦІЙНА (БАГАТОСТОРОННЯ) ДИПЛОМАТІЯ:
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ****CONFERENCE (MULTILATERAL) DIPLOMACY:
THE ESSENCE OF THE CONCEPT IN LEGAL DOCTRINE**

Гнітій А.О., асистент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Киргізова В.С., студентка III курсу міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стоцька О.С., студентка III курсу міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено з'ясуванню сутності поняття конференційної (багатосторонньої дипломатії). Сучасні міжнародні відносини не можливо уявити без дипломатичних інститутів, фахівців у сфері дипломатії, церемоніалу, етикету тощо. В умовах стрімкого розвитку й трансформації сучасної міжнародної системи функції дипломатії стають ширшими, зростає кількість учасників, змінюються форми взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин.

Роль дипломатії у зовнішній політиці держав традиційно є значною, адже дипломатія сприяє реалізації багатьох як зовнішніх, так і внутрішніх функцій держав. При цьому, взаємозалежність держав через нові загрози і виклики, з якими вони не можуть справитися поодино, обумовлюють залучення до переговорного процесу відразу багатьох держав, які при цьому не перестають переслідувати власні національні інтереси.

Для сучасної дипломатії властивий багатосторонній характер. Багатостороння дипломатія, яку в теорії міжнародного права іноді називають «конференційною дипломатією», почала формуватися з XVII ст. У другій половині XX ст. форми багатосторонньої дипломатії набули більшої різноманітності. Завдяки активному розвитку конференційної дипломатії світ після Другої світової війни став більш цивілізованим і безпечним. Проте, попри важливе значення конференційної (багатосторонньої) дипломатії у сучасному міжнародному публічному праві, визначення поняття «конференційна (багатостороння) дипломатія» у вітчизняній правовій доктрині відсутнє. Зважаючи на це, на підставі аналізу теоретичних напрацювань, у статті зроблено спробу заповнити вказану доктринальну прогалину. Зокрема, запропоновано конференційну дипломатію, з позиції правової доктрини, розуміти як офіційну діяльність по здійсненню програми зовнішньої політики держави щодо захисту її прав та інтересів, як суверенного суб'єкта міжнародного права, за кордоном, шляхом ретельно підготовлених та координованих учасниками гнучких заходів з обговорення відповідних питань розвитку держави і права, на зборах чи нарадах із залученням представників міжнародних організацій, держав, а також окремих осіб, яка передбачає дотримання норм державного протоколу приймаючої держави та дипломатичного протоколу, як універсальної міжнародної практики, та має метою досягнення результату у вигляді прийняття взаємовигідного (компромісного) рішення, в рамках прийнятого міжнародного правового порядку.

Ключові слова: конференційна дипломатія, багатостороння дипломатія, дипломатичні переговори, міжнародні відносини, право зовнішніх зносин.

The article is devoted to clarifying the essence of the concept of conference (multilateral) diplomacy. Modern international relations cannot be imagined without diplomatic institutions, specialists in the field of diplomacy, ceremonial, etiquette, etc. In the context of rapid development and transformation of the modern international system, the functions of diplomacy are becoming broader, the number of participants is growing, and the forms of interaction between the subjects of international relations are changing.

The role of diplomacy in the foreign policy of states has traditionally been significant, as diplomacy contributes to the realization of many external and internal functions of states. At the same time, the interdependence of states due to new threats and challenges that they cannot cope with alone, leads to the involvement of many states in the negotiation process, which do not cease to pursue their own national interests.

Modern diplomacy is characterized by multilateralism. Multilateral diplomacy, sometimes called «conference diplomacy» in the theory of international law, began to take shape in the seventeenth century. In the second half of the twentieth century, the forms of multilateral diplomacy became more diverse. Thanks to the active development of conference diplomacy, the world after World War II became more civilized and secure. However, despite the importance of conference (multilateral) diplomacy in modern public international law, there is no definition of the concept of «conference (multilateral) diplomacy» in the national legal doctrine. With this in mind, based on the analysis of theoretical developments, the article attempts to fill this doctrinal gap. In particular, the author proposes to understand conference diplomacy from the perspective of legal doctrine as an official activity aimed at implementing the State's foreign policy program for the protection of its rights and interests as a sovereign subject of international law abroad, through carefully prepared and coordinated by the participants flexible measures to discuss relevant issues of State and legal development, at meetings or conferences involving representatives of international organizations, States, and individuals, and which provides for compliance with the norms of the State protocol of the host State.

Key words: conference diplomacy, multilateral diplomacy, diplomatic negotiations, international relations, the law of foreign relations.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини важко уявити без дипломатичних інститутів, фахівців у сфері дипломатії, церемоніалу, етикету тощо. В умовах стрімкого розвитку й трансформації сучасної міжнародно-правової системи функції дипломатії стають ширшими, зростає кількість учасників, змінюються форми взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин. Роль дипломатії у зовнішній політиці держав завжди була значною, адже дипломатія традиційно суттєво впливає на вирішення міждержавних конфліктів, реалізацію національних, регіональних і глобальних інтересів. При цьому, взаємозалежність і глобалізація обумовлюють включення в переговорний процес одразу багатьох держав, які часто-

густо неспроможні самотужки задовольнити власні національні інтереси або розв'язати конфлікт. Це пояснює, чому сучасна дипломатія в значній мірі носить багатосторонній, комплексний характер і характеризується як багатостороння або конференційна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика конференційної дипломатії традиційно привертає увагу зарубіжних дослідників (А. Brun, L. Goodrich, K. Jørgensen, J. Kaufmann, K. Mahbubani, P. Meerts), тоді як вітчизняні науковці (Б. Гуменюк, І. І. Баликін, Л. І. Баликіна-Галанець, О. С. Конопляник, Я. Ярошенко та ін.) зайнялися її розробкою після здобуття Україною незалежності. Проте належної уваги конференційній дипломатії

у вітчизняній доктрині міжнародного публічного права приділено не було. У літературі з міжнародного права і міжнародних відносин дослідження спрямовані зазвичай на розуміння динаміки на конкретній конференції і мало приділяють уваги поясненню форм коаліцій. Це зумовлює актуальність і практичну значущість таких розробок.

Метою статті є дослідження змісту конференційної дипломатії у доктрині міжнародного публічного права.

Виклад основного матеріалу. Перші кроки до запровадження багатосторонньої дипломатії було зроблено у давні часи, на що вказує проведення у 482 р. до Різдва Христова у Спарті конгресу делегатів Пелопоннеського Союзу. Під час цього зовнішньополітичного заходу здійснювалися заходи щодо забезпечення охорони не тільки окремих дипломатичних представництв грецьких міст-держав, але й всього дипломатичного форуму [1, с. 16]. Коріння мирних конференцій можна простежити, починаючи з XV ст., коли докладалися зусилля для припинення воєн на італійському півострові, а також затяжних війн в Європі. Однак тільки на Віденському конгресі конференційна дипломатія була свідомо використана як новий інструмент міжнародної організації. З XVII ст. багатостороння дипломатія стала усталеною міжнародною практикою у формі переговорного процесу в рамках конгресів і мирних конференцій – достатньо згадати доленосні для Європи і всього світу Вестфальський конгрес (1648 р.), Карловицький конгрес (1698–1699 рр.), Віденський конгрес (1815 р.), Паризький конгрес (1856 р.), Берлінський конгрес (1878 р.), Берлінський (Африканський) конгрес (1884–1885 рр.), Гаазькі конференції (1899 і 1907 рр.), Паризька мирна конференція (1919–1920 рр.), Тегеранська конференція (1943 р.), Ялтинська (1945 р.), Потсдамська конференція (1945 р.).

Поступово сформувалося три типи конференцій, які сприяють запобіганню конфліктам [2]:

- мирні конференції, що або слідує за великим конфліктом, або проводяться для переговорів з метою його припинення (Вестфальський конгрес, Паризька мирна конференція);

- конференції, спрямовані на досягнення загального миру або, принаймні, зусиллям щодо пом'якшення та регулювання виникнення конфліктів (Перша і Друга Гаазькі конференції); вони прагнули зробити свій внесок у запобігання конфліктам шляхом роз'яснення *jus ad bellum* (а також *jus in bello*) і сприяння процедурам мирного арбітражу конфліктів; сучасним аналогом є Римська конференція, що випереджувала створення Міжнародного кримінального суду;

- глобальні конференції, практика проведення яких була започаткована в 1960-х роках; вони спрямовані на усунення таких причин конфліктів, як погіршення стану довкілля, злидні та культурне нерозуміння.

Протягом XX ст. дипломатія суттєво розширила сферу своєї діяльності, вийшовши далеко за рамки двосторонніх політичних відносин між державами і перетворившись на багатостороннє, багатогранне підприємство, що охоплює майже всі галузі людської діяльності [3]. Варто зазначити, що міжнародні організації були створені в результаті угод, досягнутих саме в рамках багатосторонньої дипломатії, для виконання певних функцій і надання певних глобальних благ.

Сучасна багатостороння дипломатія виконує кілька функцій [4].

1. Вона виступає своєрідним «парламентом людства»: єдиний спосіб дізнатися, що все людство думає про будь-яку глобальну проблему, – це почути голоси їхніх національних делегацій на таких універсальних форумах, як Генеральна Асамблея ООН, або на універсальних конференціях, таких як, наприклад, конференції з боротьби зі змінами клімату.

2. Постановка амбітних цілей для людства після виявлення їхніх нагальних потреб.

3. Розробка норм міжнародного публічного права в рамках міжнародних організацій з використанням механізму консенсусу.

4. Укладення міжнародних договорів, спрямованих на забезпечення миру і безпеки, наприклад, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та Конвенція ООН з морського права, що створила загальний звіт правил користування Світовим океаном.

Цілком закономірно, що реалізація вказаних функцій зумовила різноманітність форм багатосторонньої дипломатії. Якщо в минулому вона переважно здійснювалася в формі переговорного процесу в рамках конгресів і мирних конференцій, то починаючи з другої половини XX ст., форми багатосторонньої дипломатії стали більш різноманітними [5, с. 25]:

- міжнародні універсальні організації (ООН). Багатосторонні організації захищають переговорні процеси і цей захист підвищує ефективність переговорів;

- спеціалізовані установи, що виникли після Другої світової війни (зокрема, СОТ, ВООЗ, МАГАТЕ, МОП, ЮНЕП та ін.);

- регіональні організації (ЄС, Рада Європи, ОБСЄ, АСЕАН);

- конференції, комісії тощо, які створюють або скликають для вирішення певної проблеми (наприклад, Паризька конференція з питань В'єтнаму, Спільна комісія з урегулювання конфлікту в Південно-Західній Африці);

- багатосторонні зустрічі на найвищому рівні (наприклад, G7, G20, Базельський комітет);

- діяльності посольств окремих держав.

Слід зазначити, що багатостороння дипломатія передбачає як формальні, так і неформальні зустрічі. Формальні сесії допомагають підтримувати порядок, тоді як неформальні сесії є важливими для досягнення взаємних поступок, а отже прогресу у переговорному процесі. У цілому запровадження багатосторонньої дипломатії обумовило відповідні зміни [6, с. 502; 7; 8]:

- відбулися зміни в розумінні суверенітету, зокрема необхідність співробітництва суверенних держав внаслідок їхньої взаємозалежності;

- зростання кількості дипломатичних конференцій та створення міжнародних організацій з метою стабілізації міжнародних відносин

- між суверенними державами;

- оскільки кількість держав-учасниць негативно впливає на ефективність переговорного процесу, на перший план виходить дилема інклюзивності та екслюзивності.

У більшості міжурядових конференцій можна виділити чотири основні категорії учасників: делегації, що представляють інтереси національних урядів-учасників конференції; секретаріат та його голова; головуючий(і); різні групи урядів, які часто діють через одну делегацію, призначену такою групою. Іноді до конференційної дипломатії долучаються й інші учасники, а саме: неурядові організації; офіційні посередники, призначені сторонами в суперечці, Генеральним секретарем ООН, Радою Безпеки ООН або в інший спосіб; неформальні посередники.

Завдяки активному розвитку конференційної дипломатії світ, по суті, став більш цивілізованим місцем після Другої світової війни через постійне нарощування цивілізаційних норм. Наприклад, ухвалення Загальної декларації прав людини ГА ООН у 1948 р. стало значним кроком вперед, який делегітимізував жахливі практики, такі як рабство та тортури. На те, як функція створення норм міжнародного права завдяки зусиллям багатосторонньої дипломатії може допомогти зробити світ більш цивілізованим і безпечним свідчить ухвалення ГА ООН двох важливих ініціатив щодо заборони протипіхотних мін і касетної зброї [4, с. 232].

Конференційну дипломатію в рамках західної доктрини міжнародного права прийнято розглядати як бага-

тосторонні дипломатичні переговори, де метою є обмін поступок і консенсусів в рамках прийнятого міжнародного порядку суверенними суб'єктами [9, с. 11]. Розглянемо, які підходи до визначення цього поняття склалися у вітчизняній науці. Юридичний словник-довідник за редакцією Ю. С. Шемшученка хоча й не наводить визначення вказаного поняття, проте містить тлумачення дипломатії й конференції як окремо взятих правових категорій. Так, дипломатія визначається як офіційна діяльність по здійсненню програми зовнішньої політики держави щодо захисту її прав та інтересів за кордоном, а конференцію як збори, нараду представників будь-яких організацій, держав, а також окремих осіб і вчених з метою обговорення тих або інших питань, зокрема питань розвитку держави і права [10]. Зважаючи на це визначення, під конференційною дипломатією слід розуміти офіційну діяльність із реалізації зовнішньої політики держави щодо захисту її прав та інтересів за кордоном шляхом обговорення тих або інших питань, зокрема питань розвитку держави і права, на зборах чи нарадах представників будь-яких організацій, держав, а також окремих осіб. Проте, на наш погляд, дане визначення не дає змогу отримати чітке уявлення щодо сутності вказаного поняття, а тому потребує уточнень.

Як відомо, переговори відбуваються шляхом обговорення спору сторонами, яке повинно завершитися досягненням взаємовигідного (компромісного) рішення. Цей метод отримання результату здебільшого заснований на повазі Сторонами один до одного, що дозволяє домовитися, коли інтереси не збігаються, думки та погляди розходяться, однак ефективні переговори можуть запобігти спорам у майбутньому [11, с. 326]. Отже, обов'язковою ознакою конференційної дипломатії, яку, на наш погляд, також необхідно врахувати при визначенні цього поняття, є результат у формі взаємовигідного (компромісного) рішення.

В арсеналі сучасної дипломатії є чимало інструментів, завдяки яким держави можуть впливати на позицію іншої сторони, не вдаючись до заходів прямої конфронтації. Зокрема, в рамках багатосторонньої дипломатії можливе застосування низки гнучких заходів, які дозволяють висловити незадоволення політикою однієї чи групи держав при збереженні формальних двосторонніх відносин. Специфікою використання протокольних заходів є біхевіоральний ефект останніх, що дає підстави очікувати зміни поведінки людей, що приймають рішення. Крім цього, практика застосування таких протокольних кроків свідчить як про їх ретельну підготовку, так і про можливу координацію цих кроків між кількома учасниками багатосторонніх заходів [12].

Наука міжнародного публічного права не містить кодифікованих правил, які регулюють проведення міжнародних переговорів, тобто початок, тривалість, порядок ведення та форми переговорів залишаються на розсуд країн-учасниць. Проте міжнародна спільнота під час ведення переговорів керується трьома основними принципами: принцип рівності, принцип доброї волі та принцип добросовісного пошуку сторонами вирішення спору [13, с. 15]. З урахуванням зазначеного вище можна зробити висновок, що переговори є досить гнучким засобом: їхній формат, рівень, тривалість та інші параметри варіюються залежно від потреб конкретної ситуації, а суперечки можна вирішувати як на основі чинного міжнародного права, так і шляхом створення нових норм диспозитивного характеру [14, с. 527].

Разом з тим, як слушно зазначає Петюр Р. К., на сучасному етапі міжнародні відносини відзначаються активним використанням заходів багатосторонньої дипломатії, проведення яких на офіційному рівні та з залученням офіцій-

них представників різних держав (глав держав, міністрів, повноважних представників, керівників міжнародних організацій) передбачає дотримання норм державного протоколу приймаючої держави та дипломатичного протоколу як універсальної міжнародної практики [12].

Варто зазначити, що правила й умовності, які відповідали інтересам підтримання спілкування, накопичувались і відбирались століттями. Передумовою виникнення протокольних норм спілкування стали поява держав і зв'язків між ними. Подальші ж політичні процеси суттєво вплинули на вдосконалення дипломатичного протоколу, яке відбувається постійно і в наш час. У дипломатичних колах до протоколу ставляться серйозно, що цілком логічно. Адже в історії дипломатії чимало прикладів, коли через нехтування дипломатичним протоколом або через умисне недотримання виникали конфліктні ситуації, погіршувалися відносини між державами [15, с. 242].

Принагідно зауважимо, що сьогодні у наукових колах дискутують щодо можливості припинення війни шляхом конференційної дипломатії. Л. І. Баликіна-Галанець та І. І. Баликін в контексті обговорення питання про припинення війни шляхом конференційної дипломатії виділяють три типи конференцій. Перший – мирна конференція з участю політичних і військових керівників, яка скликається одразу після закінчення конфлікту, чи з метою припинити конфронтацію. Другий – неофіційний діалог та діяльність щодо встановлення та підтримки всезагального миру на землі, чи для зниження існуючої напруги з метою вирішення проблеми, а також для здійснення контролю за назриваючими конфліктами. Третій – «всесвітня конференція», яка сприяє виконанню як основних, так і другорядних цілей щодо усунення корінних причин конфліктів, таких як проблеми доквілля, бідності і відсутності взаєморозуміння між представниками різних культур [16, с. 81-82].

Проте не слід перебільшувати можливості конференційної дипломатії. Як зазначає Я. Ярошенко, з думкою якої ми цілком погоджуємося, для міждержавних конфліктів на пострадянському просторі (російсько-грузинський, російсько-молдовський, російсько-український) із протилежними поглядами на ситуацію безпосередніх сторін притаманне не залагодження, не вирішення, а згорання конфлікту, відповідно його найближчою перспективою є «заморозка», або відкладення на невизначений термін остаточного рішення [17, с. 116], що влаштовує Росію, але ніяк не Грузію, Молдову та Україну.

Висновки. Багатосторонні конференції в найзагальнішому вигляді визначаються як багатосторонні дипломатичні переговори між суверенними суб'єктами. Вони є «всюдисущим» елементом сучасного міжнародного політичного життя. Чи то ядерне роззброєння, чи то зміна клімату, багатосторонні дипломатичні конференції часто є кращим методом управління міжнародною політикою.

В рамках багатосторонньої дипломатії держави можуть переслідувати свої національні та геополітичні інтереси індивідуально, але частіше вони віддають перевагу діяти через коаліції. Як наслідок, держави іноді приєднуються до коаліцій навіть із країнами, з якими вони зіштовхнулися б в іншій проблемній царині. Такі коаліції перетинаються, створюючи мережеву структуру, яку держави використовують з метою прощтовхування питання порядку денного або блокування невігідних для себе питань. Хоча іноді мережеві структури формуються на основі формальних інституцій (таких як Європейський Союз), часто їхнє членство ґрунтується або на спеціальній співпраці, або на існуючих неформальних органах. Багатосторонні конференції найчастіше досягають результату завдяки досягненню консенсусу всіх учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конопляник О. С., Гречанюк С. К., Галай В. О. Адміністративно-правове регулювання охорони Національною гвардією України дипломатичних представництв іноземних держав: монографія. Київ : ГО «Київський правозахисний альянс», 2016. 182 с.
2. The Use of Conference Diplomacy in Conflict Prevention. URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/use-conference-diplomacy-conflict-prevention>.
3. Address by Secretary-General Kofi Annan to the American Academy of Diplomacy on receiving the Academy's «Excellence in Diplomacy». Award in Washington, DC, on November 28, United Nations Press Release, 30 November 2001. URL: <https://unis.unvienna.org/unis/en/pressrels/2001/sgsm8048.html>.
4. Mahbubani, K. (2022). Multilateral Diplomacy. In: The Asian 21st Century. China and Globalization. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-6811-1_43
5. Гуменюк Б. Дипломатія доби глобалізації: нові виклики та завдання. Світогляд. 2009. № 1. С. 23–33.
6. The SAGE Handbook of Diplomacy; Edited by C. M. Constantinou, P. Kerr and P. Sharp. SAGE. 2016. URL: <https://www.defence.lk/upload/ebooks/The-SAGE-Handbook-of-Diplomacy.pdf#page=538>
7. Butyak Y., Yakovyyuk I., Tragniuk O., Komarova T., Shestopal S. (2017). The State Sovereignty and Sovereign Rights: The Correlation Problem. *Man In India*. № 97. Pp. 577–588.
8. Яковюк І. Особливості впливу наднаціональної організації на державний суверенітет країн-кандидатів та країн-сусідів (на прикладі Європейського Союзу). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 19–31.
9. Meerts P. W. Diplomatic Negotiation: Essence and Evolution. The Hague: Clingendael Institute. 2015. 403 p.
10. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Феміна, 1996. 696 с.
11. Асірян С. Р., Горлова О. Ю. Міжнародний спір і мирні засоби його вирішення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 325–328.
12. Петюр Р. К. Дипломатичний протокол як інструмент багатосторонньої дипломатії. Київ: КНУ ім. Шевченка. Міжнародні відносини Серія. «Політичні науки» № 9 (2015).
13. Банчук-Петрова О. В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. Вип. 5. 2020. С. 9–21.
14. Філіпських О. І. Актуальність використання інституту переговорів у міжнародно-правових публічних відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 526–528.
15. Шкабаро В. М., Палеєва Ю. С. Державний протокол: минуле та сучасність у контексті впливу на відносини між державами. *Альманах міжнародного права*. 2020. № 23. С. 236–244.
16. Баликіна-Галанець Л. І., Баликін І. І. Мирне врегулювання збройного конфлікту в Україні: теорія та практика. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) : у 2 т. Одеса, 2022. С. 80–85.
17. Ярошенко Я. Технології врегулювання сучасних міжнародних конфліктів на пострадянському просторі: молдавський досвід для України. *Регіональні студії*. 2022. № 2(13). С. 115–131.